

VALERIANA O`SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATI

Sa`dullayeva Oyjamol Sattorovna

*Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti Biologiya yo`nalishi 2.23-guruh
talabasi*

Alimardonova Mo`tabar Xolmo`minovna

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti, Tabiiy fanlar kafedrası o`qituvchisi

Annatotsiya: Ushbu maqolada valeriana o`simligining dorivor xususiyatlari haqida ma`lumot berilgan. Shuningdek valeriana o`simligining xalq xo`jaligi va tibbiyotning turli sohalardagi ahamiyati haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so`z: Valeriananing xususiyatlari, valerian kislota, valeranon, valeranal va kessil efirlari.

Dorivor valeriana valerianadoshlar – Valerianaceae oilasiga mansub bo`lib, bo`yi 2 m gacha yetadigan ko`p yillik o`t-o`simlik. Ildizpoyasidan birinchi yili ildizoldi to`pbarglari, ikkinchi yildan boshlab poyasi o`sib chiqadi. Poyasi tik o`sadi, shoxlanmagan yoki yuqori qismi shoxlangan. Barglari oddiy, 4-11 juft bo`lakchalardan iborat toq patli ajralgan bo`lib, poyada bandlari (ildizoldi barglari uzun bandli, poyasidagilarniki yuqoriga ko`tarilgan sari bandi qisqarib boradi) yordamida qarama-qarshi o`rnashgan. Barg bo`lakchalari chiziqsimon nishtarsimon yoki tuxumsimon, yirik tishsimon qirrali. Oq yoki pushtirangli, xushbo`y, mayda, bo`sh bo`lakli gullari yirik ro`vak to`pgulida joylashgan. Mevasi cho`ziq tuxumsimon. Ildizi va ildizpoyalari dori sifatida ishlatiladi. Ularning ildizlari va ildizpoyalari o`ziga xos hid va ozgina achchiq ta`m beradi. Hozirgi vaqtda butun dunyoda valeriananing 200 dan ortiq turlari topilgan. Yovvoyi yoki madaniy turlarning aksariyati Germaniya, Gollandiya, Fransiya, Belgiya, Sharqiy Yevropa, Hindiston, Yaponiya, Meksika, Xitoy va AQSh va O`zbekiston hududining Andijon, Farg`ona, Namangan, Toshkent hududlarida tarqalgan. Biroq, tibbiy tadqiqotlar yoki klinik qo`llanmalarda faqat bir nechta turlar keng tarqalgan. Misol uchun, Valeriana officinalis uzoq vaqt davomida Evropa va Qo`shma Shtatlarda yengil va o`rtacha uyqusizlikni davolash uchun ishlatilgan. Xitoyda valeriananing 17 turi va ikkita turi mavjud bo`lib, ularning aksariyati shimoli-sharqdan janubi-g`arbgacha bo`lgan mintaqalarda tarqalgan (Xitoy Fanlar akademiyasi, 2004). Tibbiyotda valeriananing ildizpoyasi, ildizi hamda yer ustki qismi ishlatiladi. Yer ustki qismi o`simlik gullagan davrida o`rib olinadi va soya yerda quritiladi yoki quritmay qo`llaniladi. Ildizpoyasi bilan ildiz mevalari pishib yetilgandan so`ng kovlab olinadi, suvda yuvib, tuproqdan

tozalanadi, suvini qochirish uchun biroz ochiq joyda qoldiriladi va salqin hamda havo tegib turadigan joyda yoki harorati 35 gradusli quritgichlarda sekin quritiladi yoki quritmay ishlatiladi.

Kimyoviy tarkibi va ishlatilishi. Variana ildizpoyasi bilan ildizi tarkibida 0,5-1 % efir moyi, 0,5-2 % valepotriatlar (valtrat, izovaltrat, valiridin, valexdorin va boshqalar), alkaloid, izovalerian, sirka, olma va boshqa organik kislotalar, saponinlar, oshlovchi va boshqa moddalar bor. Valerian ildizi - ko'p yillik o'simlik (Valerianaceae oilasi) qadimgi davrlardan beri terapiyada keng qo'llaniladi. Ko'pgina mamlakatlarda (ayniqsa Evropada) valerian ildizi engil asabiy taranglik va uyqu buzilishlarini bartaraf etish uchun mashhur dorivor o'simlik mahsuloti hisoblanadi. Biroq, valerian ildizi ekstrakti odamlarda tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadigan dalillar ko'p. Ushbu dorivor o'simlik insonda uyqu sifatini yaxshilashi uxlab qolish kechikishini kamaytirishi va ijtimoiy stressli vaziyatda somatik qo'zg'alish hissiyotlarini kamaytirishi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, *V. officinalis* L. ekstrakti benzodiazepinga o'xshash boshqa xususiyatlarga ega bo'lmasa-da, markaziy benzodiazepin retseptorlari bilan bog'laydigan moddalarni o'z ichiga olganligi aniqlandi. Toksikologik nuqtai nazardan, farmatsevtika o'simlik mahsulotlari tarkibidagi og'ir metallar aralashmalarini nazorat qilish juda muhim muammodir. Tuproqdagi dorivor o'simlik mahsulotining turli xil bio-mavjudligi tufayli ularning xom ashyo (o'tlar)dagi darajasi sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Valeriananing ba'zi turlari an'anaviy dori-darmonlar sifatida ishlatilgan, qo'rquvni tinchlantirish va ongni tinchlantirish, qonni rag'batlantirish, qon aylanishini faollashtirish va hayz ko'rishni tartibga solish, og'riqni yengillashtirish uchun qon aylanish oqimini tartibga solish, ovqat hazm qilishni rag'batlantirish va asab, yurak-qon tomir va ovqat hazm qilish tizimlari, yallig'lanish, ginekologiya va boshqalar kasalliklarini davolashda hamda Validol tinchlantiruvchi vosita sifatida ko'krak qisishi (stenokardiya)ni davolashda qo'llaniladi. Farmakologik tadqiqotlar Valeriananing 150-200 ga yaqin kimyoviy tarkibiy qismlardan shuningdek, markaziy asab tizimida faol bo'lgan flavonoidlar va lignanlardan iborat. Valeren kislotasi asosiy tarkibiy qism sifatida qabul qilinadi *V. officinalis*ning ildizlari va ildizpoyalari ikkita asosiy guruhga ega: uchuvchi moyning sesquiterpenlari (valeren kislotasi va uning boshqa hosilalari, valeranon, valeranal va kessil efirlari) va valepotriatlar (valtrat, didrovaltrat, atsevaltrat va izovalertratlar), flavonoidlar, triterpenlar, lignanlar va alkaloidlar kabi boshqa tarkibiy qismlarga kengayishi. sedativ, gipnoz, antispazmodik, og'riq qoldiruvchi, antidepressant, anksiyolitik, antikonvulsant, antiepileptik, neyroprotektiv, antibakterial, antiviral, sitotoksik va antitumor ta'sirini, shuningdek, yurak-qon tomir va miya tizimini yaxshilashni aniqladi. Valerianadan 800 dan ortiq birikmalar ajratilgan yoki aniqlangan, jumladan

iridoidlar, lignanlar, flavonoidlar, sesquiterpenoidlar, alkaloidlar va efir moylari. Neyroprotektiv, yallig'lanishga qarshi, sitotoksik va sedativ ta'sirga ega bo'lgan tarkibiy qismlar ham aniqlangan. Biroq, hozirgi vaqtda Valerianadan ishlab chiqilgan dorilar etarli darajada emas. Valeriananing an'anaviy klinik qo'llanilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan farmakologik ta'sirlarni, samarali tarkibiy qismlarni va mexanizmlarnimisol keltirish mumkin, Tibbiy amaliyotda valeriana yumshoq sedativ, spazmolitik va safro haydash xususiyatlari uchun qadrlanadi. Unga asoslangan dorilar dunyoning ko'plab mamlakatlarida uyqusizlik, asabiy qo'zg'alish, yurak-qon tomir tizimining nevrozi, astma, epilepsiya, OIT va qalqonsimon bez kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. ammo bazi turlari va ularning tarkibidagi efir moylari uyqusizlikni davolash uchun yaxshi rivojlanganligini aniqlangan. Resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantirish uchun ko'proq valeriana turlari va ularning turli xil dorivor qismlari kelgusida tegishli tadqiqotlar markazida bo'lishi kerak. Xulosa. Asab, yurak-qon tomir va ovqat hazm qilish tizimlari, yallig'lanish va ginekologiya kasalliklarini davolashda foydalanishni osonlashtirish va oldini olish maqsadida valeriananing an'anaviy samaradorligiga asoslangan klinik tadqiqotlar o'tkazilishi nihoyatda zarur, chunki hozirgi kunda insonlarda vujudga kelayotgan ko'pgina kasalliklarni davolashda mana shu o'simlik davo bo'lishi kutilmoqda. Kelajakdagi tadqiqotlar, shuningdek, neyrodegeneratsiya, yurak-qon tomir va serebrovaskulyar, yallig'lanish va o'smalar bilan bog'liq kasalliklarni davolash uchun yangi dorilarga Valeriananing samarali fraktsiyalari yoki faol birikmalarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Preparatning savdo nomi: Valerianы ekstrakt.

Dori shakli: plyonka qobiq bilan qoplangan tabletkalar.

Bir tabletka quyidagilarni saqlaydi: faol modda: valeriananing quyuq ekstrakti – 20,00 mg, yordamchi moddalar: yadrosi: magniy gidroksikarbonati (magniy karbonat asosi)–50,50 mg, kartoshka kraxmali – 26,69 mg, jelatin – 0,23 mg, talk – 2,58 mg; qobiq'i: VIVACOAT PM-2P-051 – 10,00 mg [gipromelloza (gidroksipropil-metilsellyuloza) (Ye 464) – 5,000 mg, titan dioksidi – 1,280 mg, makrogol-3350 (polietilenglikol-3350) – 0,500 mg, talk – 2,350 mg, giproloza (gidroksipropil-sellyuloza) – 0,500 mg, shafaq sarig'i bo'yovchisi (Ye 110) – 0,013 mg, xinolin sarig'i bo'yovchisi (Ye 104) – 0,345 mg, temir II oksidi bo'yovchisi (Ye 172) – 0,012 mg] tiniq OPADRAY II 85F19250 (OPADRY II 85F19250 Clear) – 1,00 mg [polivinil spirti – 0,523 mg, makrogol (polietilenglikol) – 0,147 mg, talk – 0,300 mg, polisorb-80 (tvin-80) – 0,030 mg]. Ta'rifi: dumaloq, sariq rangli plyonka qobiq bilan qoplangan, ikki tomonlama qavariq tabletkalar. Ko'ndalang kesimida och jigarrangli bo'lib, och va to'q dog'lar bo'lishiga yo'l qo'yiladi.

Farmakoterapevtik guruhi: o'simliklardan olinadigan sedativ vosita. Ta'rifi: dumaloq, sariq rangli plyonka qobiq bilan qoplangan, ikki tomonlama qavariq tabletkalar. Ko'ndalang kesimida och jigarrangli bo'lib, och va to'q dog'lar bo'lishiga yo'l qo'yiladi.

Farmakoterapevtik guruhi: o'simliklardan olinadigan sedativ vosita.

Farmakologik xususiyatlari: preparatning ta'sir etuvchi moddasi borneol va izovalerian kislotasining murakkab efiridir. Asta-sekin boshlanuvchi, lekin yetarli darajada barqaror bo'lgan o'rtacha darajadagi sedativ ta'sir ko'rsatadi. Tabiiy uyquga ketishni yengillashtiradi. Bundan tashqari, preparat me'da-ichak yo'llarining silliq mushaklariga spazmolitik ta'sir ko'rsatadi.

Qo'llanilishi: yuqori asabiy qo'zg'aluvchanlik, uyqusizlik (uyquga ketishni buzilishi); majmuaviy davolash tarkibida – yurak-qon tomir tizimining funksional buzilishlari, me'da-ichak yo'llari a'zolarining spazmlari.

Qo'llash usuli va dozalari: ichga qabul qilish buyuriladi. Kattalar va 12 yoshdan oshgan bolalar – 1-2 tabletkadan kuniga 3 marta ovqatdan keyin qabul qiladilar. Davolash davomiyligi 2-4 haftani tashkil qiladi. Takroriy davolash kurslari shifokorning ko'rsatmasi bo'yicha o'tkazilishi mumkin.

Nojo'ya ta'sirlari: tormozlanish, uyquchanlik, mushak kuchsizligi, tushkunlik, ish qobiliyatini pasayishi (ayniqsa yuqori dozalarda qo'llanganida), uzoq muddat qo'llanganida – qabziyat. Ayrim hollarda allergik reaksiyalar rivojlanishi mumkin.

Qo'llash mumkin bo'lmagan xolatlar: preparatning komponentlariga yuqori sezuvchanlik, saxaroza-izomaltoza tanqisligi, fruktozani o'zlashtiraolmaslik, glyukoza-galaktozani malabsorbsiyasi, 12 yoshgacha bo'lgan bolalarda qo'llash mumkin emas. Surunkali enterokolitda ehtiyotkorlik bilan qo'llash kerak.

Dorilarning o'zaro ta'siri: uyqu vositalari va markaziy nerv tizimini susaytiruvchi boshqa dori vositalari, shuningdek spazmolitiklarning ta'sirini kuchaytiradi.

Maxsus ko'rsatmalar: preparatni har kuni 1,5-2 oydan ortiq qabul qilish mumkin emas.

Homiladorlik va emizish davrida qo'llanishi: preparatni homiladorlikning I uch oyligida qo'llash mumkin emas. Preparatni xomiladorlikning II va III uch oyliklarida va emizish davrida, faqat agar ona uchun kutilayotgan foyda, homila va bola uchun potensial xavfdan yuqori bo'lgan xoldagina qo'llash mumkin. Shifokor bilan maslaxatlashish kerak. Davolanish davrida transport vositalari va mexanizmlarni boshqarishda xamda diqqatni yuqori jamlashni va psixomotor reaksiyalar tezligini talab qiluvchi boshqa potensial xavfli faoliyat turlari bilan shug'ullanishda ehtiyotkorlikka rioya qilish kerak. Preparat bolalar ololmaydigan joyda saqlash va yaroqlilik muddati o'tgach ishlatilmasligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.M.A. Jo'rayeva." Dorivor o'simliklar atlas" o'quv qo'llanmasi. Toshkent_2019
2. A. G'afurov, A. Abdukarimov, J. Tolipova, O. Ishankulov, M. Umaraliyeva, I. Abduraxmonova 11-sinf maktab darsligi. "Sharq". 2018.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" NMIU, 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. "O'zbekiston" NMIU, -2017.
5. <https://uz.wikipedia.org>
6. <https://scientists.uz>